

A COLECCIÓN BENITO SOTO, A PRIMEIRA AVENTURA POÉTICA NA GALICIA DA POSGUERRA (PONTEVEDRA 1949-1950/1951-1952): SOBRE O SEU INICIAL AGALEGUISMO E OUTRAS NOTAS

THE BENITO SOTO BOOK COLLECTION,
FIRST VENTURE AT PUBLISHING POETRY IN POST-WAR GALICIA
(PONTEVEDRA 1949-1950 / 1951-1952):
ON ITS INITIAL AGALEGUISM AND OTHER NOTES

Xesús Alonso Montero
Real Academia Galega

Resumo: O presente traballo repasa a ideoloxía política do grupo de mozos pontevedreses implicados na creación da colección Benito Soto. Dos catorce títulos publicados dentro desta colección, oito deles foron escritos en lingua galega. No ano 1951 verá a luz *Musa alemá*, volume de formato diferente que recolle a tradución galega dunha antoloxía de poemas de autores alemáns. A edición foi retirada pola censura e posteriormente queimada, e o seu responsable, o editor Sabino Torres, expedientado. O autor cuestiona a lenda sobre a clandestinidade da colección e sobre a suposta queima dos exemplares de *Musa alemá*.

Abstract: The present paper examines the political ideology of a group of Pontevedra boys who participated in the creation of the Benito Soto book collection. Eight out of its fourteen published books were written in Galician. The book *Musa alemá*, a Galician translation of an anthology of poems by German writers, was published in 1951 but the edition was banned by the Spanish censorship. Apparently, all the books of *Musa alemá* were burned and Sabino Torres, the editor responsible, was penalized by the authorities. The writer of this paper questions the story about the clandestinity of the collection and the burning of the books of *Musa alemá*.

Palabras chave: colección Benito Soto, Sabino Torres, Celso Emilio Ferreiro, *Musa alemá*, censura.

Key words: Benito Soto book collection, Sabino Torres, Celso Emilio Ferreiro, *Musa alemá*, censorship.

Dedico este traballíño á miña grande amiga Carmen Blanco Ramos, que tamén o foi de Sabino Torres, protagonista destas páxinas.

PRIMEIRO ACHEGAMENTO: A POESÍA EN GALEGO DE 1939 (FIN DA GUERRA DE ESPAÑA) A 1949 (ANO INAUGURAL DA COLECCIÓN “BENITO SOTO”)

Tense dito, nalgúns libros e en moitos traballos, que o único poemario en lingua galega deste longo período é *Cómaros verdes*, de Aquilino Iglesia Alvariño, publicado en Vilagarcía de Arousa, na editorial Celta. “Acabouse de imprimir –reza o colofón– na véspera do día de Galicia e de Santiago...”; así pois, once anos despois do inicio da Guerra Civil. Cumpriría aclarar que o silencio das musas vernáculas, nese longo período, non foi tan grande. Téñanse en conta, cando menos, estes títulos: *Brétemas mariñás*, de Celestino Luís Crespo (Betanzos, 1946); *Soaces d’un abade*, de Mariano Piñeiro (Pontearreas, 1946); *D’o ermo*, de Antonio Noriega Varela (Lugo, 1946)¹; e *Terra liñar*, de Angel Sevillano (Vigo, 1947). Non sendo desdeñable o libro de Sevillano, o poemario importante, verdadeiramente importante, foi *Cómaros verdes* (Alonso 2006).

Esta ficha bibliográfica proba que os libros galegos de “Benito Soto” apareceron, no bienio 1949-1950, despois dun período no que as musas vernáculas estiveron mudas non poucos anos. Moi ó final dese período falaron, só nunha ocasión, con voz sabia e forte: a de Aquilino Iglesia Alvariño.

A PRIMEIRA COLECCIÓN DE POESÍA EN GALICIA, POSTERIOR Á GUERRA CIVIL, FOI A EXPRESIÓN DUN AFÁN GALEGUISTA?

En principio, hai un nome clave na colección: o de Sabino Torres Ferrer (1924-2016), daquela un mozo de 25 anos con moitas inquiredanzas literarias, sobre todo teatrais, desenvoltas estas no ámbito do Frente de Juventudes pontevedrés.

1 Recolle obra poética publicada con anterioridade.

Sen ser falanxista nin decididamente franquista, acolleuse a esta institución do Réxime para dirixir teatro, unha paixón para el. Nesta altura, non está mal visto polas autoridades políticas e mesmo goza da simpatía do gobernador civil, José Solís, aquel que, anos despois, sendo ministro –ministro de Franco– decretou, nunhas declaracións, “Más deporte y menos latín”.

Sabino Torres non só achegou o seu entusiasmo a esta aventura poética pontevedresa senón a imprenta Gráficas Torres, propiedade de seu pai, quen, instado polo fillo e algún dos seus amigos, convértese, en 1949, en mecenas da causa literaria.

Á beira de Sabino está, desde o principio, Emilio [Álvarez] Negreira, dunha ilustre saga de escritores, que será o autor do primeiro libro da colección, *Madri-gal*. Escribiuno ós 23 anos en castelán, como toda a súa obra posterior. Nin el, nin Sabino Torres tiñan preocupacións galeguistas, como tampouco as tiña o artista plástico da colección, Rafael Alonso, quen, nalgunha ocasión, manifestou a súa pouca simpatía polo galego como idioma literario. Nesta liña non galeguista, pero un pouco máis alá, estaba José Ruibal (1925-1999), décadas despois importante dramaturgo na escena española. A prensa viguesa daquela época recolle a polémica que provocou unha declaración súa sobre a lingua galega, “una lengua de criadas”. Esta é a razón pola que Ramón Piñeiro, nunha carta a Fernández del Riego, fale da “escola castelá-pontevedresa” como un grupo de escritores que cuestionaban o galego como idioma para os altos mesteres literarios (7/XI/1952)².

Non eran galeguistas e ningún dos do grupo inicial tiña a menor veleidade socialista ou comunista³. Aínda así, apenas a colección apareceu na escena pública, unha representación da xente ben pensante de Pontevedra (quizais Filgueira Valverde, Sánchez Cantón...) entrevistouse co gobernador José Solís para facerlle saber que era intolerable que unha colección de poesía acollese na súa denominación o nome dun pirata, pois fórao o tal Benito Soto (executado en Xibraltar cando tiña 24 anos). Así o conta o propio Emilio Negreira:

Su misión consistía en quejarse del inaudito desparpajo de los jóvenes iconoclastas. Habían mancillado el prestigio de Pontevedra al bautizar una colección poética con el nombre del pirata de dudosa conducta, motejado por la

2 Na carta, Piñeiro refírese á tradución galega do libro de Heidegger *Da esencia da verdade* nestes termos: “Eu estou ledo, pois penso que se Heidegger pode falar en galego (que ven ser como se falase Kant ou cousa así) xa non haberá motivos para que os da escola castelá-pontevedresa sigan dicindo que se trata dunha lingua de labregos.”

3 José Ruibal fíxose militante comunista anos despois, na súa etapa de emigrante en Montevideo e Bos Aires.

historia universal como “un milano de los mares”. Benito Soto no estaba en el candelero⁴.

É o propio Sabino Torres quen aclara que o mesmo Solís desestimou a denuncia dos persoeiros pontevedreses e non só isto: “ofreceume, a título persoal, unha subscrición de honra, co que deixaba saldada a cuestión” (Torres 1991: [5]).

DA PRESENZA DE CELSO EMILIO FERREIRO

Contra o que se ten dito nalgún traballo, non foi Celso Emilio o fundador (e director, ó comezo) da colección; foino, como conta o propio Sabino Torres, cando xa se publicaran os dous primeiros volumes, ambos en castelán (Negreira, Torres): “Fun eu quen o nomeou director, coa oposición de todo o grupo, porque ese feito mandaba a Negreira ó posto de secretario” (Torres 1991: [7]).

Celso Emilio comprométese coa singular aventura poética pontevedresa despois dos dous primeiros números da colección. Do 28 de xullo de 1949 é esta interesante carta a don Ramón Otero Pedrayo, que eu exhumei hai anos (Alonso 2000: 89-90):

Meu querido don Ramón:

O día de Sant-Yago non tiven xeito de falar con vostede para agradecerlle a súa carta e *voltar a supricarlle* [cursiva nosa] un orixinal para a nosa Colección. Estou seguro que ten material abondo para un interesantísimo libro de versos. Busque e rebusque por queixóns e gavetas, xa verá como é certo o que eu digo. Súa firma respaldaría a Colección, que, dito sexa de paso, comenzou con dous libros, non os máis adecuados, que xa estaban no prelo cando eu comencei a intervir na tarefa.

Si non lle é posíbel compracernos, entoncias agradeceríalle moitísimo fixera un artigo comentando a colección recén nada.

Seipra que me conta entre os máis fieles e devotos amigos seus.

O seguinte volume, obra de Xosé María e Emilio Álvarez Blázquez, é o primeiro en galego da colección⁵. O seguinte, tamén en galego, *Dona do corpo delgado*, é de Álvaro Cunqueiro, moi interesado en que a “Benito Soto” editase canto antes

4 “Evocación” [p. 4], na separata “La colección Benito Soto”, que, cos 14 volumes de poesía, publicou nun estoxo en edición facsimilar a Deputación de Pontevedra no ano 1991.

5 Titúlase, significativamente, *Poemas de ti e de min*, unha parte de Xosé María e a outra, dándolle a volta ó volume, do seu irmán. Este volume aparece coa numeración III e IV.

ese título. En lingua galega publícanse senllos libros de poetas galegos coñecidos (Carballo Calero, Augusto Casas, Luís Pimentel), o primeiro volume de Manuel María (*Muiñeiro de brétemas*) e unha incursión no noso idioma do poeta alófono Juan Pérez Creus (*As cancións d'ise amor que se dix olvido*, con prólogo de Vicente Risco). Ese foi o último volume da colección “ordinaria”, o XIV, tal como reza nun catálogo inserto nas páxinas finais deste volume e do anterior. Nese catálogo, no apartado de libros “en prensa”, figura, como primeiro, *Orballo ispidido*, de Manuel Casado Nieto, que a “Benito Soto” non chegou a publicar. Fíxoo a editorial Celta, de Lugo, anos despois, en 1955.

A DESAPARICIÓN DA BENITO SOTO. ENCONTRO COA POLÍTICA, COS POLÍTICOS

Cando Emilio Negreira e Sabino Torres publican, en 1990, na Deputación de Pontevedra, o conxunto da colección en edición facsimilar, só acollen os 14 volumes (en realidade 13), a serie que se coroa co libro do poeta alófono Pérez Creus. O certo é que un ano despois, en 1951, a colección “Benito Soto” publica, na mesma imprenta, un volume titulado *Musa alemá*, volume doutro formato e de maior tamaño que acolle, en versión galega, poemas de seis autores alemáns (Hölderlin, Heine, Dehmel, Rilke, Miegel e Werfel). Foron traducidos por Antonio Blanco Freijeiro, arqueólogo e prehistoriador que sabía alemán, e Celso Emilio Ferreiro, poeta que puxo o galego “con bastantes liberdades literarias” (confesión propia; Alonso 1982: 57-58). Sobre os problemas deste libro co poder político escribiu o propio Celso Emilio:

La colección editaba con cierta periodicidad pequeños libros de poemas que, por el menguado número de páginas, no era obligado someter a la censura central de Madrid. Bastaba que le diese su visto bueno el Delegado de Cultura Popular, que así se llamaban entonces los pedáneos que representaban en cada provincia al Ministerio de Información y Turismo, del cual era titular el señor Arias Salgado, ministro vitalicio de la censura franquista. *Musa alemá* pasó el trámite del pedáneo censor, que dio (verbalmente nada más) permiso de impresión. Pero cuando, semanas más tarde, salió el libro de la imprenta con unas hermosas ilustraciones de Rafael Alonso, el pedáneo autorizante se había ido con sus lápices rojos a otra provincia y el que había llegado para sustituirle no aceptó el *nihil obstat* de su colega y mandó secuestrar la edición (600 ejemplares) invocando una circular del año 1937 que prohibía traducir libros extranjeros «a los dialectos regionales». No hubo indulto. El pedáneo fascista mandó recoger la edición y ordenó su quemado inquisitorial. Solamente se salvaron de

la hoguera tres ejemplares, uno de los cuales es propiedad del autor. (Alonso 1982: 58-59).

De Sabino Torres, o editor, son estas palabras sobre a colección e *Musa alemá*:

Na nosa idea non cabía ningún formalismo nin a máis pequena posibilidade de meter os nosos libros polo burato de ningún ventanil burocrático. Fariamos o que nos viñera en gana ó marxen de toda norma oficial, que había dabondo... (Torres 1991: [2] n. 6).

O segundo encontro coa realidade foi a recollida da edición de *Musa alemá...*, con graves repercusións das que volveu a salvarme don José Solís. (Torres 1991: [5]).

Teño falado horas e horas con Sabino do *affaire* de *Musa alemá* porque nunca crin, na súa totalidade, a versión que el espallaba por algúns cenáculos. Mesmo no texto de 1990 non lembra que Emilio Negreira volveira á dirección da colección cando se publicou o libro de Manuel Fabeiro, o 13. Facendo uso, un pouco severo, da miña amizade, no ano 2002, no restaurante Lisboa de Vigo, ditoume este *Informe* que eu reproducín no meu libro *A batalla de Montevideo. Os agravios lingüísticos denunciados na Unesco en 1954* (2003: 76):

Nunca se pediu permiso, para a publicación destes libros, á Vicesecretaría de Educación Popular, que pertencía á Dirección General de Propaganda.

- I. Na tertulia do bar Niña Bonita (Pontevedra), Carlos Caba, subcomisario de Policía, instábanos para que solicitásemos o correspondente permiso.
- II. Pedímolos para *Musa alemá*, que se nos denega, se ben cando xa estaba nas librerías.
- III. Julián Álvarez Villar, o Delegado (que era catedrático de Xeografía e Historia no Instituto), comunica, “acojonado”, a Madrid que o libro xa está nas librerías.
- IV. Madrid responde, de contado, que se recolla a edición e que se multe ó responsable en función dos exemplares non recuperados. Procédase, se é preciso, ó envío da Garda Civil.
- V. Recorro axiña a José Solís, o Gobernador, quen fala telefonicamente con Pedro Rocamora, o Director Xeral, e son liberado da multa.
- VI. Un ou dous anos despois quéimanse tódolos exemplares da edición (menos 64 ou 65) e exemplares doutros libros. O pirómano quedouse cuns poucos, non moi poucos.

Sobre *Musa alemá* tamén se pronunciou Ramón Piñeiro na famosa *Denuncia ante a UNESCO...*, de 1954:

Un joven editor de Pontevedra, Sabino Torres, creyendo que su condición de falangista y sus excelentes relaciones personales con diversas jerarquías del Estado le permitían la publicación de una breve antología alemana traducida al gallego [...], se dispuso a intentarla en 1951. Inmediatamente la censura ordenó que fuese intervenida e iniciou un expediente de responsabilidades contra el editor⁶.

Hoxe, os documentos exhumados por Xosé Manuel Dasilva cuestionan boa parte do relato de Sabino Torres sobre a colección “Benito Soto”. Este especialista en cuestións censorias escribe no ano 2008:

Agora ben, o que acontece é que resulta posible confirmar a existencia nos arquivos estatais de expedientes de censura, tramitados pola Dirección General de Propaganda, para a práctica totalidade dos libros da Colección Benito Soto. Debemos citar, en primeiro termo, a solicitude de permiso referente ao libro *Como el río*, da autoría do propio Sabino Torres, presentada o 23 de xullo de 1949 na Delegación Provincial de Pontevedra e cinco días despois remitida a Madrid. Nesta instancia, Sabino Torres, “con domicilio en la calle Nueva de Abajo, 18, copropietario de los talleres tipográficos Gráficas Torres”, declaraba o seguinte no concerne ao obxecto da publicación: “Dar a conocer mi obra poética”.

Outra solicitude é a do volume *Poemas de ti e de min*, de Xosé María e Emilio Álvarez Blázquez, esta incluso acompañada de galeradas, realizada o 15 de setembro de 1949 e aprobada pola Dirección General de Propaganda o día 26 do mesmo mes. Do 20 de outubro de 1950, por outro lado, son as peticións, tamén con galeradas, correspondentes a *El dios de los precipicios*, de José Ruibal, *Dona do corpo delgado*, de Álvaro Cunqueiro, *Gárgolas*, de Tomás Barros, *Anxo de terra*, de Ricardo Carballo Calero, *Triscos*, de Luís Pimentel, e *Cantos de cotovía*, de Eliseo Alonso. E do 14 de xullo de 1951 é a instancia para *As canciós d'ise amor que se dix' olvido*, de Juan Pérez Creus, que merecía este pintoresco

6 DENUNCIA diante da Unesco da persecución do idioma galego pol-o Estado Hespagnol. Textos en galego, francés e inglés, Buenos Aires, novembro 1954. Cando se repartiu en Montevideo este opúsculo trilingüe ós compoñentes da asemblea da UNESCO, o folleto levaba dentro outro moito máis breve coa versión castelá, o texto de Piñeiro (Alonso 2003: [4]).

ditame estético por parte do lector: “Colección de versos muy mal hechos. Nada censurable” (Dasilva 2008: 96).

E sobre o litixioso libro de Ferreiro/Blanco Freijeiro explica:

Nos arquivos estatais tamén existe rexistro dun expediente de censura relativo ao volume *Musa alemá*, o que evidencia empiricamente que se solicitou autorización para publicalo. Por desgraza, o sobre que debía conter todo o procedemento está a día de hoxe baldeiro, a consecuencia dun extravío casual ou da intervención dunha man negra. En principio non habería moitas opcións, por conseguinte, de reconstruír a verdadeira historia da publicación de *Musa alemá* con probas documentais. O que si podemos sinalar, mesmo así, é que a partir dun determinado momento comezou a ser propagada unha lenda fabulosa arredor da natureza supostamente clandestina da Colección Benito Soto. E é que a verdade foi outra, como acabamos de expor, xa que a maioría dos libros desta editorial se someteron á fiscalización da censura. Hai que subliñar, en puridade, que a Colección Benito Soto resultaba inocua para as autoridades franquistas, xa que o que máis lles atraía aos seus fundadores era publicar poesía, en castelán ou en galego, sen ningún ánimo reivindicativo (Dasilva 2008: 96).

Sexa a fonte Sabino Torres ou sexa Celso Emilio, hoxe por hoxe cómpre ser moi cautelosos sobre o número dos exemplares requisados e, aínda máis, sobre o feito de que foron queimados. Por se fose pouco, a Benito Soto non desapareceu coa truculenta edición de *Musa alemá*, de 1951; un ano despois Sabino Torres, na mesma imprenta de seu pai, publicou o libro de Manuel Cuña Novás *Fabulario novo*, que, como a antoloxía xermana respondía a un formato e tamaño distintos dos catorce opúsculos da colección ordinaria. Con este volume, importante, finaliza a aventura poética da colección Benito Soto.

EPÍLOGO

A colección, obxectivamente, foi valiosa na historia da poesía galega de posguerra, pero os seus mentores e directores iniciais non viñeron ó mundo para escribiren unha páxina da cultura galega e, menos, para, conscientemente, crearen algún problema ó esquema intelectual e político franquista. Sendo certo que *Musa alemá* inquietou á burocracia do Réxime, este *affaire* nada ten que ver co antifranquismo e, si, moito, co espírito anarcoide de Sabino Torres, convencido, probablemente, de que o seu “falangismo” era un escudo eficaz ante o poder local e o central.

O que non se pode poñer en dúbida é o compromiso de Sabino Torres coa causa poética (poeta el mesmo). Demostrouno, de xeito preclaro, cando, anos despois da morte de Franco, fundou e dirixiu a colección Hipocampo amigo, que foi a meniña dos seus ollos nos últimos anos da súa vida. Home sensible, bautizou a nova colección co nome de Hipocampo, que é o cabaliño de mar, especie, nas nosas rías, en perigo de extinción. Tan ameazada –opinaba el– como a poesía mesma.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Alonso Montero, Xesús (1982): *Celso Emilio Ferreiro*. Gijón: Ediciones Júcar.
- (2000): *Oteriana*. Trasalba (Ourense): Fundación Otero Pedrayo.
- (2003): *A batalla de Montevideo. Os agravios lingüísticos denunciados na Unesco en 1954*. Vigo: Galaxia.
- (2006): “Inventario de textos galegos publicados nos anos da Guerra Civil e nos primeiros da Posguerra”, en *Os escritores galegos ante a Guerra Civil Española*. Vigo: Galaxia, 18-24.
- Dasilva, Xosé Manuel (2008): “Ramón Piñeiro e a prohibición de traducir ao galego”, *Grial* 179, 86-97.
- Iglesia Alvariño, Aquilino (1947): *Cómaros verdes*. [Vilagarcía de Arousa]: Edicións Celta.
- Torres Ferrer, Sabino (1991): “Onde se conta como foi o nacemento da Colección ‘Benito Soto’ e canto lle aconteceu ata a súa desaparición”, en *La Colección Benito Soto: Poesía*. Pontevedra: Deputación provincial, [sen paxinar].